

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М., канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І., д-р іст. наук;
Король В. М., канд. іст. наук;
Куліш А. М., д-р юрид. наук;
Лобко Н. В., канд. іст. наук;
Нестеренко В. А., канд. іст. наук;
Семенов В. М., канд. наук з держ. упр.;
Сухонос В. В., д-р. юрид. наук.

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 10 від 10.05.2018 р.)

**Суспільно-політичні процеси на українських землях:
історія, проблеми, перспективи** : матер. V Всеукр. наук.-практ.
конф. (Суми, 18 травня 2018 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко,
С. І. Дегтярьов, В. М. Король та ін. – Суми : Сумський
державний університет, 2018. – 136 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи», присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

ЛИСЕНКО А. А.
слухачка наукового товариства Білопільського ЦДЮТ
КОРОЛЬ В. М.
канд. іст. наук

ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ АРНОЛЬДА ТОЙНБІ НА ІСТОРІЮ

Арнольд Тойнбі – один з найвпливовіших мислителів сучасності. Серед його величезної творчої спадщини найбільшу цінність становить робота «Дослідження історії» (*«A Study of History»*), 12 томів якої виходили протягом 1934–1961 років. Роботи привертають до себе увагу багатством історичного матеріалу, оригінальністю його трактування, сміливими поворотами думки, несподіваними аналогіями і паралелями. Вивчення кола питань, пов'язаних з цивілізаційним підходом до усвідомлення історичних процесів, запропонованим Тойнбі, є дуже важливим у наш час. Зважаючи на сучасні процеси глобалізації і зіткнення різних культур світу, дана проблематика потребує критичної наукової оцінки, а обрана тема є надзвичайно актуальною.

Метою даної роботи є з'ясування основних ідей цього вченого, розкриття ключових положень його цивілізаційної концепції історії.

Для цього ми звернулися до першої частини фундаментальної праці Арнольда Тойнбі *«Дослідження історії»*.

Зважаючи на очевидний вплив соціального середовища на історичне мислення, Арнольд Тойнбі ставить два важливих питання, на які далі шукає відповіді:

1. Чи можливе розумоосяжне поле історичного дослідження?

2. Яким є це розумоосяжне поле історичного дослідження?

Під розумоосяжним полем історичного дослідження в цивілізаційній концепції Тойнбі розуміється суспільство, не співвідносне з конкретними історичними і соціальними обставинами та незалежне від історика, яке сприймається виключно розумом або інтелектуальною інтуїцією.

В якості таких полів Арнольд Тойнбі виділяє 21 цивілізацію, яка виникла внаслідок мутацій примітивних спільнот або зросла на базі батьківськи споріднених цивілізацій. В даний час живі лише сім з них: західна, православна християнська (основна), православна християнська (руська), ісламська (є об'єднанням арабської та іранської), індуїстська, далекосхідна (основна), далекосхідна (японо-корейська).

Концепція *«єдності цивілізації»*, якої, наприклад, дотримується марксистське вчення та *«індустріальні»* теорії, визнається помилковою з точки зору Тойнбі, тому що вона базується лише на факті сучасної поширеності політичних і економічних форм однієї західної цивілізації, ігноруючи аспекти культури, які є найбільш глибокими і фундаментальними.

Тойнбі також вважає неадекватним періодизацію історії формулою *«давня – середньовічна – нова»*, адже такий розподіл в першому випадку фіксує перехід від еллінської історії до західної, а в другому – від одного розділу західної історії до іншої.

За Тойнбі, суспільства отримують стимул до розвитку тільки під впливом несприятливих умов з боку природи або людського оточення. На такий виклик мобілізується життєва енергія, яка веде суспільство в динамічний стан, що призводить його до швидкого розвитку. Виділяються стимули суворих земель, нових земель, заморської міграції, удару, тиску і обмеження.

Максимальний стимул виникає при певному оптимумі інтенсивності виклику (*«золота середина»*). Вивчаючи співвідношення стимулів обох сфер (природного середовища і людського оточення), Арнольд Тойнбі вивів закономірність, згідно з якою суворість викликів однієї сфери компенсується сприятливою відсутністю викликів іншої. Науковець пояснює, що *«місцевість з суворими природними умовами малоприваблива для людини і часто погано доступна, що само собою гарантує відсутність суперників»*.

Вивчивши роботу Арнольда Тойнбі, було відзначено, що автор часом свідомо відмовляється від традиційних засобів логічного доведення і вдається до обґрунтування своїх припущень шляхом вказівки на схожість їх з тим, що розповідається в стародавніх міфах. Крім того, детально викладаючи рясну кількість історичних фактів з життя суспільств, автор досить розпливчато характеризує критерії, за якими ці цивілізації виділяються.

Це спровокувало Люсьєна Февра писати про роботу Тойнбі: *«Нам не піднесли ніякого нового ключа. Жодної відмички, за допомогою якої ми могли б відкрити двадцять одні двері, що ведуть в двадцять одну цивілізацію»*.

Однак тут необхідно відзначити, що Тойнбі у властивій йому манері намагається поступово підвести читача до сприйняття тієї концепції, яку він представляє, не тільки за допомогою логіки, а й значною мірою через інтуїтивне пізнання.

До того ж використання і зіставлення відмінних концепцій поглядів на історію допомагають по-різному поглянути і оцінити одні й ті ж факти і події. З одного боку, це необхідно для об'єктивності процесу пізнання історії, а з іншого – дає можливість виявити слабкі місця того чи іншого вчення, що дає поштовх подальшому розвитку науки в цій галузі.

Таким чином, за поглядами Арнольда Тойнбі:

- 1) розумоосяжні поля історичного дослідження існують у формі локальних цивілізацій;
- 2) локальні цивілізації є великими спільнотами людей зі своїм специфічним способом життя, зараз їх у світі 7;
- 3) цивілізації виникають тільки внаслідок творчого акту відповіді людини на отриманий стимулюючий виклик несприятливих умов з боку природи або людського оточення;
- 4) найвищої інтенсивності стимул досягає за оптимального співвідношення викликів природи та людського оточення («золоті середини виклику»).

САДОВНИЧИЙ Д. А.

студент ННІ права СумДУ

(наук. керівник: к. і. н., доц. В. М. Власенко)

ДО БІОГРАФІЇ ПАВЛА ЗАЙЦЕВА

Павло Іванович Зайцев – автор багатотомних наукових праць та публіцистичних досліджень. Його науковим доробком і нині користується багато учених, письменників і діячів української культури. Він відомий у багатьох країнах, але залишається маловідомим серед широкого загалу на Батьківщині.

Народився Павло Іванович Зайцев 10 вересня 1886 р. в м. Суми. Його батько – Іван Арсенович – був помічником класних наставників Сумської Олександрівської гімназії, яку Павло Іванович закінчив у 1904 р. За свідченнями учня цієї гімназії Дмитра Солов'я, в ній існував підпільний український гурток, членом якого був і П. Зайцев. Гуртківці вивчали твори українських авторів та поширювали серед мешканців Сум й